УДК 821.111.09

Л.В. Фоміна

ОЗНАКИ І ВИЗНАЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ МІФУ ПРО ЕНДІМІОНА.

Вивчення традиційних структур відноситься до одного з пріоритетних завдань сучасного літературознавства [9,с.5-6]. Вчені активно досліджують специфіку, закономірності функціонування традиційних образів і сюжетів, особливості їх інтерпретації на різних етапах літературного розвитку, в різних національних літературах. У даній галузі теоретично вагомі праці В. І. Антофійчука, Р. Н. Беркова, А. Р. Волкова, Ю. М. Лотмана, Ю. О.Микитенка, А. Є. Нямцу та ін. Представники різних шкіл і напрямів роблять спроби визначити сюжети і образи, що належать до даної сфери, як «бродячі» (Г. К. Честертон), «світові» (П. Берека, І. Журавська, В. Багно), «вічні», «запозичені», «традиційні» (А. Волков), «вікові» (І. Нусінов), «образ-стандарт» (Е.В. Померанцева), «сверхтип» (Ю.М. Лотман), та ін.. У даній роботі ми дотримуємося терміна «традиційний сюжет», який, за влучним зауваженням А. Нямцу, не має метафоричного звучання і відображає сутність явища, а не його емоційну оцінку [7,с.21].

Традиційний сюжет як вид міжлітературної взаємодії визначено це сюжет, який переходить від покоління до покоління, від однієї літературної доби до (іншої), тобто такий, який зберігається й активно функціонує впродовж значного історичного часу» [3,с. 4]. Найбільш продуктивними вважаються наступні групи традиційних сюжетів, образів й мотивів: міфологічні (Прометей, Пігмаліон, Едіп, Орфей), легендарно-фольклорні (Фауст, Дон Жуан, Агасфер, Щуролов, численні герої слов'янського фольклору тощо), літературні (Гуллівер, Робінзон, Франкенштейн, Дон Кіхот, Швейк), історичні (Олександр Македонський, Юлій Цезар, Сократ), легендарно-церковні (Ісус Христос, Юда Іскаріотський, Варавва та ін.). У багатьох традиційних образів (Фауст, Робінзон Крузо, Мюнхгаузен та ін..) є історичні прототипи [8,с.12-13]. Критеріями виділення ТСО з поміж інших літературних сюжетів та образів є наявність власної інтерпретаційної традиції (функціонування впродовж тривалого часу, яке характеризується повторюваністю й змінністю), маркованість (тобто пряма авторська вказівка на джерело запозичення) і пізнаваність (усвідомлення публікою стійкої семантичності інваріанта ТСО). [2,с.164]. У літературі міф неминуче проходить певну трансформацію. Традіційний міф, що входить до літературного твору,як правило, втрачає свій первинний зміст, стаючи проєкцією авторського задуму, який зазвичай протилежний його першооснові [5,с.145]. На думку А. Нямцу, традиційний сюжет характеризується низкою інтегральних ознак, загальних, тобто властивих всім відомим традиційним сюжетам [9,с.15-16] і диференціальних, як правило, індивідуальних для кожної традиційної структури [9,с.16]. Дослідження диференціальних або розпізнавальних ознак, властивих міфологічному сюжету про Ендіміона, та визначення його як традиційного, становить завдання даної статті.

Незважаючи на глибоке і всебічне вивчення поетики традиційних сюжетів і особливостей їх рецепції в різних національних літературах та популярність теми, що вивчається, у всіх видах мистецтва [11,13,17], міфологічна структура про Ендіміона не стала ще предметом спеціального дослідження. У даній роботі *вперше* робиться спроба розглянути традиційний характер міфологічного сюжету про Ендіміона на матеріалі англійської поезії дев'ятнадцятого століття (Д. Кітс (John Keats, 1795-1821) «Ендіміон» («Endymion», 1818) [16], Х'ю Дональд Барклей (Hugh Donald Barclay) «Ендіміон або юнак , що сумує по Леді-Місяць» («The Boy who cried for the Moon», 1877) [12], Оскар Вайльд (Oscar Fingal O'Flahertie Wills Wilde, 1854-1900) «Ендіміон» («Endymi
Л.В. Фоміна

ОЗНАКИ І ВИЗНАЧЕННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ МІФУ ПРО ЕНДІМІОНА.

Вивчення традиційних структур відноситься до одного з пріоритетних завдань сучасного літературознавства [9,с.5-6]. Вчені активно досліджують специфіку, закономірності функціонування традиційних образів і сюжетів, особливості їх інтерпретації на різних етапах літературного розвитку, в різних національних літературах. У даній галузі теоретично вагомі праці В. І. Антофійчука, Р. Н. Беркова, А. Р. Волкова, Ю. М. Лотмана, Ю. О.Микитенка, А. Є. Нямцу та ін.

Так, в єлизаветинському придворному мистецтві герої п'єси Лілі [15] мають свої історичні прототипи. В образі Ендіміона драматург втілив героя свого часу – аристократа, ідеал придворного, що поєднує дар красномовства, витончену галантність, рицарську відвагу [1, с.110-111] – Роберта Дадлі, графа Лейстера (Robert Dudley, 1st Earl of Leicester (1532—1588), англійського державного діяча епохи правління Єлизавети I Тюдор, фаворита королеви. Предметом пристрасті Ендіміона виступає сама королева Англії. На відміну від класичного міфу, де богиня Леді-Місяць страждає від неподіленої пристрасті до сплячого коханого, у варіанті Лілі акцентована активна позиція головного героя п'єси, який не втомлюється признаватися у своїх почуттях до своєї королеви Кінфії. На відміну від міфу, ода красі Ендіміона в п'єсі замінена вихваляннням краси Єлизавети. Численні повтори слова «beauty» в тексті твору актуалізують зовнішню привабливість королеви: «Beauty diuine», «Her greatest beauty», «The pride of beauty», «vnspeakeable beauty»[15].Мотиви покарання і сну втрачають свою домінантність, вирушають на другий план, змінюються (перерваний вічний сон в комедії Лілі).

Більше того, за своєю змістовною значущістю будь-який традиційний сюжет, в тому числі й міф про Ендіміона, є «відкритою художньою системою, яка не тільки демонструє безумовні зв'язки з сприймаючою реальністю, але і є іманентною громадському буттю структурою, що володіє комплексом головних і допоміжних функцій» [8,с.14]. *Відкритість*, своєрідна незавершеність

традиційного сюжету визначають процес постійного розширення і ускладнення характерів героїв. Внаслідок цього їх архетипові константи істотно переосмислюються, що призводить до руйнування дистанції між сюжетно-особистісним часом традиційного матеріалу і предметно-побутової реальністю його нового варіанту. Тимчасовість персонажа або традиціоналізована прихильність хронотопу сюжетної схеми долається або введенням нових темпоральних характеристик подієвого плану, що суперечать загальновідомим, або створенням екстремальних духовних станів персонажа (такого, як, скажимо, у вайльдівського Ендіміона), які руйнують стереотипи його інтерпретації [8, с.15].

Дослідження літературних версій даного міфологічного матеріалу в англійської поезії XIX століття демонструє, перш за все, їх численність. На відміну від інших національних літератур, англійська, саме дев'ятнадцятого століття, представлена цілою плеядою письменників (Кітс, Худ, Вайльд, Барклей, Філіпс), що є представниками різних літературних напрямів (романтизму, естетизму, неоміфологізму, неокласицизму). Літературні версії міфу про Ендіміона наочно показують *спадкоємність*, етапи становлення, закономірності розвитку та функціонування конкретного традиційного міфологічного матеріалу в англійській літературі. Так, єлизаветинські інтерпретації Лілі і Дрейтона [14] вплинули на превалювання любовної домінанти в черговій ендіміонаді і послугували імпульсом до актуалізації античного матеріалу. Саме дрейтоновський варіант трансформації міфу став джерелом натхнення для створення романтичної поеми Кітса. А кітсовська версія слугувала художнім матеріалом для переакцентуації в поемі Барклей. Безсумнівні взаємозумовленість інтерпретацій і спадкоємне відтворення аксіологічних цінностей в літературних варіантах.

У процесі літературної еволюції міфологічний матеріал розкриває себе як «розвиваюча традиція» (термін А. Нямцу), долає тимчасове, віджите і активно вбирає в себе продуктивні елементи нової реальності у всій складності взаємодії її гармонії і протиріччі [7,с.40]. Міфологічний матеріал про Ендіміона зберігає свою потенційну актуальність протягом століть і постійно «підводиться» з загальнокультурної пам'яті для осмислення загального в контексті конкретного національно-історичного. Це зумовлено тим, що багато легендарно-міфологічних традицій, на думку А. Нямцу, є своєрідним проектуванням певних морально-психологічних станів і конфліктів на іншу (тобто відмінну від колишньої) систему цінностей [7,с.41]. Так, досліджувані нами літературні варіанти англійської ендіміонади XIX століття дозволяють відобразити філософсько-естетичні погляди романтизму (Кітс) і епохи вікторіанства (Вайльд, Барклей, Філіпс). У зв'язку з цим рецепції античного міфу відрізняються різноманіттям способів відтворення дійсності: відступ від реальності в романтичний світ мрій (Кітс); критичне переосмислення духовних цінностей вікторіанського суспільства, яке у письменників-вікторіанців набуває свої індивідуальні специфічні художні форми втілення: епатаж вікторіанської

моралі (Вайльд); критика деградації буржуазної моралі (Барклей); протиставлення античних ідеалів сучасним не на користь останніх (Філіпс).

Крім того, слід зазначити, що версії античного міфу утворюють художні морально-психологічні образи представників англійського суспільства XIX століття. Різноплановий образ й самого міфологічного героя в контексті нових літературних трансформації. Кожна літературна інтерпретація пропонує Ендіміону «свою» маску: кітсовського романтика, вайльдівського бісексуала, барклеєвського пастуха, представника нижчих верств населення буржуазного суспільства. Втіленням вищого суспільства виступає барклеєвська богиня Леді-Місяць. Другорядний персонаж Меркурій уособлює дух буржуазної епохи. Таким чином, кожна з вікторіанських інтерпретацій античного міфу про Ендіміона, створена в конкретних національно-історичних умовах, розглядає головних героїв як представників певного соціального континуума.

У досліджуваних нами літературних інтерпретаціях міфу про Ендіміона спостерігається якісне семантичне *ускладнення образа*, його *еволюціонування*. Ендіміон, подібно таким персонажам, як Алкмена, Дон Жуан, Дон Кіхот, Прометей, Фауст та інші, в нових літературних варіантах еволюціонує, «зазнаючи формальне ускладнення («множення»), поступово починає істотно трансформуватися і переходить на якісно інший рівень змістовного розвитку .... змінюються і аксіологічні домінанти традиційних характеристик, оскільки кожна сприймаюча культурно-історична епоха висуває своє тлумачення їхнього поведінкового статусу» [8,с.13].Довгий час відповідно до міфологічного образа Ендіміон ототожнювався тільки зі сплячим юнаком невимовної краси. Кожна нова інтерпретація міфу вносить свої коректування в образ у контексті «усучаснення». Так, Вайльд демонструє, що зовнішня краса, еталоном якої визнаний Ендіміон, не відповідає внутрішній. У вірші акцентовано сексуальна розбещеність, легкість з якою людина змінює партнерів (чоловіка на жінку), не замислюючись про наслідки, страждання кинутого коханого. Таким чином, ***краса*** у Вайльда втрачає моральний початок, а тлінне кохання протистоїть вічному, оспіваному в античному міфі. Наступний вайльдовський парадокс полягає у контрарності двох видів кохання: «чоловік-жінка» (любов Ендіміона до богині Леді-Місяць) та «чоловік - чоловік» (любов колишнього коханого до Ендіміона). Згідно з античними поглядами, Ендіміон визнаний еталоном краси та ідеалом чоловічого кохання. Епатуючи вікторіанську мораль, Вайльд протиставляє нетрадиційну форму кохання загальноприйнятій традиційній. Руйнуючи домінантні соціальні догми, Вайльд «вивертає навиворіт загальноприйняті поняття». Вайльдовський твір демонструє собою новий погляд на світ. Парадокси письменника у творі «Ендіміон» побудовані на контрасті (безсмертя відчуттів ↔тлінность почуттів; кохання чоловіка до жінки ↔ любов чоловіка до чоловіка; гармонія зовнішньої і внутрішньої краси ↔ невідповідність зовнішньої краси і аморальної поведінки) і відображають авторське сприйняття сучасної йому вікторіанської епохи.

Неокласичний варіант [11,с.309-354] версії античного міфу запропонований Стівеном Філіпсом (Stephen Phillips; 1864 - 1915). Його «Ендіміон» («Endymion», 1898)[16] представляє спробу поета відродити первозданну красу старогрецького міфу. Інтерпретація Філіпса – це гімн античній красі, яка знаходить своє вираження в гармонії людських відносин, відповідності природі. Поняття прекрасного в творі асоціюється з щирими глибокими почуттями «….***a simple love*** As hath a gleaner's wife in evening hour /Kind hands, a still and ***sweet anxiety***, / Brave prudent talk about the coming day»[14], родинними узами «…a sitter by the cottage-fire ; /By perfect-sleeping children; by the bed / Of the cold maid who slumbers in her bloom ; / Of lovers clasped together after years,/ Long years…»[14].

Нарешті, англійський поет кінця XIX століття акцентує увагу на вічній темі кохання, актуальність якої не тьмяніє з часів створення античного міфу про Ендіміона. Автор апелює до чеснот античности, цілісних характерів Ендіміона та богіні Леді-Місяць, абсолютизує моральні цінності і щирє почуття, самопожертву заради любові.Оспівуючи кохання, земні людські радощі античного суспільства, Філіпс, тим самим, мимоволі протиставляє їм прагматичні цінності вікторіанської епохи. В даному випадку «міф дав можливость показати приховане життя і прихований зміст багатьох процесів і явищ буржуазного суспільства, що неможливо було осмислити в системі тодішніх науково-філософських понять і означень [6,с.173].

Подієва структурованість міфологічного матеріалу про Ендіміона передбачає багатоваріантність його функціонування навіть в умовах однієї національної літератури і однієї соціально-історичної ситуації. Так, інтерпретації міфу про Ендіміона письменниками-вікторіанцями відрізняються різноманіттям сюжетних колізій, оригінальних мотивувань, спроб переосмислення і драматизації міфологічного матеріалу. Це стає очевидним на прикладі різних доль Ендіміона, зображених авторами у вікторіанському суспільстві: Ендіміон кидає виклик вікторіанському суспільству (Вайльд), гине (Барклей), іде на самопожертву заради кохання (Філіпс).

Досліджувані версії античного міфу відрізняє багатий стилістичний потенціал. Кожна інтерпретація вже є окремий літературний твір зі своїм винятковим авторським стилем і мовою. Тем не менш, версії ендіоміонади відрізняють загальні стилістичні тенденції. Однак це звернення до алюзії та алегорії, яке вже детерміновано самим міфологічним джерелом і забезпечує «маркування» наступних інтерпретацій міфу. Серед усіх досліджуваних нами версій найбільшу кількість вищевказаних стилістичних фігур ми знаходимо в романтичній поемі Кітса [10,с.232-239], що нараховує близько ста персонажів - небожителів (Cupid, Jupiter, Morpheus Neptune, Orion, Orpheus) і героїв інших легенд і міфів (Adonis Amalthea Apollo, Ariadne, Atlas, Aurora, Glaucus, matron Night), поетичне полотно яких вплетене в головний текст. У поемі Барклей серед десяти згаданих богів Олімпу (Jove, Mars, Cupid - любові, Minerva, Adonis, Apollo, Zephyrs, Mercury) контекстуальний акцент зроблений на образі

Меркурія, який уособлює користолюбний дух англійського буржуазного суспільства і виступає як його символ. Інші літературні версії обмежені використанням алюзій (Endymion, Lady Moon:Selene, Cynthia).

Кількість ознак, що визначають специфіку традиційного сюжету про Ендіміона, не постійна, оскільки відбувається їх постійне уточнення і поповнення у зв'язку з появою нових літературних інтерпретацій античного міфу.

Таким чином, сукупність вищезазначених інтегральних та диференціальних ознак становить своєрідність традиційного сюжету літературної англійської ендіміонади XIX століття. Англійська лірична ендіміонада XIX століття – це невід'ємна частина світової літературної ендіміонади, яка відрізняється національно-історичними особливостями рецепції античного міфу. Під літературної ендіміонадою в цілому слід розуміти інтерпретації давньогрецького міфу про Ендіміона, що відрізняються різноманітністю форм переосмислення античного матеріалу; за структурою вони представляють собою самостійний активний традиційний сюжет, мотив якого полягає у відтворенні сучасної автору дійсності крізь призму таких філософсько-естетичних цінностей, як краса, кохання, безсмертя.

Кожен літературний варіант міфу пропонує неповторне інтерпретаційне рішення образів головних героїв і становить якісно новий рівень переосмислення міфологічного матеріалу, детермінованого конкретними національно-історичними умовами.

Література

1. *Бартошевич А.* Комедия предшественников Шекспира //«Шекспир»/.сб. под ред. А.Аникста-Всероссийское театральное общество: М.,1967, С.103-127.
2. *Будний В.* Порівняльне літературознавство.-К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія»,2008.-430 с.
3. *Волков А.Р.*Традиційні сюжети та образи (нарис теорії ТСО) // Бібліотека тижневика «Зарубіжна література»,- 1998.-№25-28 (89-92).- С.3-14.
4. *Грейвс Р.*Мифы древней Греции/ Грейвс Р.; пер.с англ. К.Лукьяненко. – Екатеринбург: У - Фактория, 2007. – 1008 с.
5. *Кобзар О.І.* Аспекти вивчення міфологічного модусу у літературознавстві: Література в контексті культури: Зб. наук.

Вип.19./Ред.кол.:В.А.Гусєв (відп.ред.) та ін. -.К.:Видавничий дім Дмитра Будаго, 2009. - С.139-146.

6. *Наливайко Д.С.*Міфологія і сучасна література:[Текст] / Дмитро Наливайко// Всесвіт. – 1980. - №2.- С.171-182;№3.- С.167-175.

7. *Нямцу А.Е.* Поэтика традиционных сюжетов. –Черновцы: Рута,1999.-176 с.

8. *Нямцу А.Е.*Легендарные образы в литературе.–Черновцы: Рута,2002.-175 с.

9. *Нямцу А.Е.*Русская фаустина: учебное пособие. –Черновцы: Рута,2009.-288 с.

10. *Фоміна Л.В.* Стилістичні і мовні особливості поеми Кітса «Ендіміон»: Актуальні проблеми іноземної філології:лінгвістика та літературознавство: міжвуз. зб.наук.ст.;гол. Ред. В.А.Зарва. – Бердянськ: БДПУ, 2011. – Вип.VI.- Ч.2.- С.232-239.

11. *.Agapiou*, *Natalia* Endymion au carrefour. La fortune littéraire et artistique du mythe d'Endymion à l'aube de l'ère moderne. Ikonographische Repertorien zur Rezeption des antiken Mythos in Europa, Beiheft IV. Berlin: Gebr. Mann Verlag, 2005. Pp. 285.

12. *.Barclay, Hugh Donald* «The boy who cried foe the Moon» pp.35-60: Orpheus and Eurydice , Endymion and other poemsPrinted by Vincent Brooks, Day and Son, Gatli Stkket, Lincoln's inn Fields, London : Hardwicke & Bogue, 192, Piccadilly, W. ,1877. p.104 pp. 35-60

13. *Bryn Mawr* Classical Review 2008.02.44.-[Електроний ресурс]. Режим доступу: http://bmcr.brynmawr.edu/2008/2008-02-44.html

14. *Drayton, Michael* «Endymion and Phoebe» Renascence Editions transcribed by Risa S. Bear, November 2000, from the edition of 1595.-The University of Oregon. -[Електроний ресурс]. Режим доступу: http://www.luminarium. org/renascence-editions/drayton1. html

15. *Endymion* //John Lyly, David M. Bevington, Manchester University Press,1997.- 206 p.
16. *Keats, John* «Endymion: A Poetic Romance».- Kessinger Publishing, 2004 - c.104.
17. *Patrick Hunt* Endymion au carrefour: La fortune litteraire et artistique du mythe d'Endymion a l'aube de l'ere moderne.-[Електроний ресурс]. Режим доступу: http://www.thefreelibrary.com/Endymion+au+carrefour%3A+La+fortune+litteraire+et+artistique+du+mythe...-a0167843919
18. *Phillips, Stephen* «Endymion» New Poems.- John Lane, The Bodley Head John Lane Company.- London–New-York:1908..-[Електроний ресурс] Режим доступу: http://www.ebooksread.com/authors-eng/stephen-phillips/new-poems-ala/1-new-poems-ala.shtml
19. *Wilde, Oscar* «Endymion» Poems. 1881.-[Електроний ресурс] Режим доступу: http://www.bartleby.com/ 143/30.html

Анотація

Фоміна Л.В. Ознаки і визначення традиційної структури міфу про Ендіміона.

Розглядаються диференціальні ознаки, властиві традиційній структурі міфологічного сюжету про Ендіміона на матеріалі англійської поєзії XIX століття (Дж.Кітс, Х. Барклей, О.Вайльд, С.Філіпс).Автор вводить поняття літературної ендіміонади та зазначає, що інтерпретації давньогрецького міфу про Ендіміона, відрізняються різноманітністю форм переосмислення античного матеріалу; за структурою вони представляють собою самостійний активний традиційний сюжет, мотив якого полягає у відтворенні сучасної автору дійсності крізь призму таких філософсько-естетичних цінностей, як краса, кохання, безсмертя.

***Ключові слова**:* міф, Ендіміон, богиня Леді-Місяць , *диференціальні ознаки, традиційна структура, мотив, інтерпретація* .

Аннотация

Фомина Л.В. Признаки и определение традиционной структуры мифа об Эндимионе.

Рассматриваются диференциальные признаки, свойственные традиционной структуре мифологического сюжета об Эндимионе на материале английской поэзии XIX века (Дж.Китс, О.Уайльд, Х. Барклей, С.Филипс). Автор вводит понятие литературной эндимионады и отмечает, что интерпретации древнегреческого мифа об Эндимионе отличаются разнообразием форм переосмысления античного материала; по структуре они представляют собой самостоятельный активный традиционный сюжет, мотив которого состоит в воспроизведении современной автору действительности сквозь призму таких философско-эстетических ценностей, как красота, любовь, бессмертие.

***Ключевые слова**: миф, Эндимион, богиня Луны дифференциальные признаки,традиционная структура,мотив,интерпретация.*

Summary

Fomina L.V. Signs and definition of traditional structure of a myth about Endymion.

Dedicated to the differentiating peculiarities of the traditional structure of mythological plot about Endymion in the works by J. Keats, H. Barclay, O. Wilde, S.Phillips . The author introduces the notion of literary endymionada and points out that interpretations of an Ancient Greek myth about Endymion are characterised by a variety of forms of reconsideration of an antique material; according to the structure

they represent the independent active traditional plot, and their motive deals with the reproduction of reality of the author's time through a prism of such philosophical aesthetic categories as beauty, love, immortality.

Key words: *myth, Endymion , the goddess of the Moon, differentiating pecularities, traditional structure, motif, interpretation.*

Стаття прорецензована та рекомендована до друку д.ф.н., проф. Т.М.Потніцевой